

Axel Olrik (1864–1917)

AF BENGT HOLBEK

Some day when one whom Olrik has fired with a love for the study of the popular traditions of his country comes to write his life, doubtless there will be found in it the same unselfish devotion and consuming activity as in Moe's, and Olrik will take his place in the immortal band of those whose studies have been the expression of the most fervent patriotism.

T. F. Crane i *The Nation* 3.5.1917.

1° Ungdom og baggrund

De ydre omstændigheder i Axel Olriks liv er lige så enkle, som hans videnskabelige virke er mangfoldigt. Han var født i København og boede der uden lange afbrydelser hele sit liv. Han blev student 1881, mag. art. i nordisk filologi 1887, dr. phil. 1892, docent 1897 og ekstraordinær professor i nordiske folkeminder 1913.

Kredsen af mennesker, der fik betydning for hans videnskabelige udvikling, omfatter tidens betydeligste danske og ikke få udenlandske folkløister, filologer og historikere. En kort oversigt over de påvirkninger, han modtog i sine unge år, kan tjene som vejledning til hans forfatterskab.

Flere af hans biografer¹ fremhæver den betydning, det har haft for ham at opvokse i et kunstnerisk og litterært levende miljø. Hans far, som han var nært knyttet til, var historie- og portrætmaleren Henrik Olrik. I vennekredsen færdedes adskillige af tidens betydende kunstnere og kulturpersonligheder. I barndomshjemmet sattes den romantiske digtning højt, og fortællinger af Biblen og af Nordens oldhistorie læstes ivrigt. Fra Olrik selv ved man, at hele denne kulturelle og kunstneriske atmosfære havde betydning for hans senere forkærlighed for folkedigtningens æstetiske sider.

Af hans mange søskende kom to til at følge veje nær op ad hans egen: Hans Olrik (1862–1924), historiker og skolemand, disputerede over emnet *Konge og Præstestand i den danske Middelalder* og skrev talrige andre afhandlinger om middelalderemner, bl. a. de danske helgener, biskop Absalon og abbed Vilhelm; og Jørgen Olrik (1875–1941), historiker og museumsmand, oversatte Saxos *Gesta Danorum*

til dansk og offentliggjorde flere studier over Saxo foruden en lang række arbejder over både middelalderlig og senere folkekultur. Efter brødrenes død udgav han desuden den latinske Saxo. Træffende udtalte professor Niels Lukman i en radioudsendelse i 1964 i anledning af hundredåret for Axel Olriks fødsel, at »hvad de tre brødre ikke vidste om Saxo, var ikke værd at vide«.

»Da jeg sad i Metropolitanskolens øverste klasse, 16–17 år gammel,« skriver Olrik i sin nekrolog over Sophus Bugge², »knitrede det med nye hypoteser om den nordiske mytologis alder og udspring. Den ene var Bugges antik-kristen-irske teori; den anden [arkæologen J.J.A.] Worsaaes guldhornstydning med ganske modsat stræben. De vakte hos mig en higen efter at trænge ind mod åndslivets hidtil skjulte kilder, men også en angst for at gribe fejl på de afgørende punkter. Med denne videnskabens dødsangest i mig kom jeg til at lægge vægt på den tankegang der virkelig findes i de foreliggende kilder, såvel enkeltvis som taget i samlet billede; og dernæst mødte der mig en tradition af nordisk sagnforskning, hvis grundkarakter jeg kortest kan betegne med navnet: den typologiske, – sammenstillingen af ensartede typer til en slægtrække, hvor hver individuel afvigelse må bedømmes under hensyn til den givne fællesrække . . . Sagnet ikke som mosaik men som organisme modtog jeg som ledende idé.«

Med ordene om sagnforskning³ hentydes til Svend Grundtvigs indflydelse. Efter studentereksamen i 1881 kom Olrik nemlig til at læse hos denne, hvilket gjorde ende på en tidlig vaklen mellem arkæologi og folkemindeforskning. I et brev til vennen Holger Begtrup⁴ skrev han allerede 1882: »Grundtvig er og bliver dog min bedste mand. Det er hans arvtager, jeg vil være.«

Den barnløse Grundtvig tog ham til sig næsten som en søn, og i det sidste halve år af hans levetid – han døde i sommeren 1883 – studerede Olrik folkeviser under hans direkte vejledning. Da Olrik en del år senere skulle karakterisere sin lærers videnskabelige princip i vise-studiet, fremhævede han »hans opdagelse, at hver overlevering er en individualitet, og at summen af dem er noget ganske andet end enkeltstørrelserne i deres selvstændighed: når noget forsvinder, dukker andet op . . . Langsomt formede han sig ud, at det ikke blot drejede sig om en *grundform* i forskellige afspejlinger, men at det drejede sig om en *udviklingshistorie*«⁵. – Under sit studium hos Grundtvig fik Olrik øje for »dens stedlige overleverings betydning for visernes afændring« og drøftede den med ham: en basis for udbredelsen af den

historisk-geografiske metode, som Kaarle Krohn fem år senere fremlagde i sin disputats, var således allerede sikret på dansk grund gennem visestudiet⁶.

En følge af Grundtvigs død var oprettelsen samme år af »Dansk samfund til indsamling af folkeminder« med Evald Tang Kristensen og H. F. Feilberg som hovedkræfter⁷. Olrik meldte sig ind i samfundet og kom derved bl.a. i kontakt med disse to mænd. Direkte betydning for hans forskning fik ingen af dem, dertil var interesserne for vidt skilte; men indirekte desto større, gennem den stadige strøm af ny viden og nye impulser. Olrik drog på indsamlingsarbejde i det dengang tysk styrede Slesvig, og i 1888 indsamlede han i Himmerland sammen med Tang Kristensen⁸. Adskillige gange besøgte han Feilberg i Askov, hvor han også fik forbindelse med højskolebevægelsens ledende mænd. Da Olrik senere engagerede sig i folkloristisk organisationsarbejde, kunne han i høj grad drage nytte af Feilbergs og Tang Kristensens støtte; ved hans mellemkomst sikredes den førstes værdifulde bogsamling og den andens uhyre mængde optegnelser for Dansk Folkemindesamling.

Men studiemæssigt var han blevet ensom. »Der var siden Svend Grundtvigs død ingen jeg kunde føle mig som lærling af«, skriver han i sin biografi af Moltke Moe⁹. Hans studier drejede ind på filologien (med lærere som Konráð Gíslason og Vilhelm Thomsen, samt runologen Ludvig Wimmer der vandt hans dybe hengivenhed) og historien (hvor navnlig Kristian Erslev fik betydning for ham ved sin strenge kildekritiske metode; også hans nære bekendtskab med den sønderjyske historiker A. D. Jørgensen, der vakte hans nationale interesse, skal fremhæves). I 1884–85 fulgte han forelæsninger hos litteraturhistorikeren Carl Rosenberg, hvis hovedværk, *Nordboernes Aandsliv fra Oldtiden til vore Dage* (1878–85), siden kunne inspirere hans egen berømte bog om vikingetidens åndsliv.

I 1885 besvarede han universitetets prisopgave »Hvor vidt er det berettiget at anse Digtene i den saakaldte Sæmundar-Edda for ældre end alt, hvad der ellers haves af oldnordisk Skjaldskab?« Besvarelsen indbragte ham en guldmedalje. Trods de filologiske og historiske studier vedblev Eddadigtningen og Saxo at lokke ham, og han var lykkelig da den store opgave til magisterkonferensen 1887 fik formen »En kritisk vurdering af de kilder som Saxo har benyttet til sin skildring af Danmarks oldhistorie (de ni første bøger)¹⁰« – det tema, som fem år senere blev emnet for hans disputats. Det var her Wimmer og Gíslason, der vejledte ham. Wimmer udvirkede desuden, at

»Samfundet til den danske Literaturs Fremme« udskød fortsættelsen af *Danmarks gamle Folkeviser*, der havde været i Grundtvigs hænder, til Olrik kunne påtage sig opgaven. Resultatet blev, at Olrik fra 1888 til sin død stod som værkets udgiver; og foruden de undersøgelser, som selve udgivelsen forårsagede, og hvis udbytte er nedlagt i indledningerne til de enkelte viser satte dette arbejde frugt i en række andre arbejder inden for viseforskningen, der blev en af hovedretningerne i Olricks livsindsats.

En anden hovedretning blev arbejdet med den oldnordiske helte-digtning og mytologi, med særligt henblik på den ældste danske sagn-verden. Arbejderne fra studietiden fortsattes og modnedes til Olricks første storværk, *Kilderne til Saksess oldhistorie*, hvoraf første del, *Forsøg på en tvedeling af kilderne til Saksess oldhistorie*, indbragte ham den filosofiske doktorgrad i maj 1892. I forbindelse hermed udgav han i *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* for 1892 afhandlingen »Märchen in Saxo Grammaticus«, hvor han viste, at fire fortællinger hverken tilhørte den danske eller den islandske sagnhistorie, men den internationale eventyrverden.

Tidligere samme år havde han mødt Moltke Moe, hvad der kom til at betyde et vendepunkt i hans udvikling, som han selv har skildret i sin biografi af Moe¹¹: »Hidtil havde min udvikling gået imod det *sondrende*, støttet af filologiens bestemte linje, og vel endnu mere påvirket af historieforskningens kritiske metode. Lige siden den forårsdag 1885 da Saksess kilder brast fra hinanden for mig; gennem folkeviseudgaven, hvor sondringen mellem adelssangens og bondesangens forskellige væsen var mit selvstændige indskud, og til nu da »Tvedelingen af Saksess kilder« var i trykken og snart skulde forsvares for doktorgraden (ja jeg burde vel sige: siden dengang jeg først studerede den stedlige overleverings betydning for visernes afændring; det var i samtaler med Svend Grundtvig i de sidste par måneder han levede), var jeg ensidig draget i denne retning. Og nu mødtes jeg pludselig med et nyt syn, der med fuld sans for hver enkeltheds særpræg først og sidst dog så den som fyldt af helheden. Den Svend-Grundtvigske kongstanke om overleveringen som noget levende, der hidtil havde mødt mig i sans for enkeltlivet, vældede frem med en rigere underbygning af almen tankebevægelse, der fattede livsstrømmen, hele den tidlige menneskeheds fælles syn, som den store afgørende faktor.«

Således opsummerer Olrik ikke blot, hvad han havde tilegnet sig i de strenge filologisk-historiske læreår, men også hvad der for ham var

sjælen i den særlige folkloristiske arbejdsmetode, tråden han havde mistet ved Grundtvigs død og nu havde fundet igen hos Moe. Samme år rejste han til Oslo for i et halvt år at studere hos Moe og tildels hos Sophus Bugge, som han tidligere havde hørt forelæse i København, og hvis radikale teorier havde bevæget sindene i hans gymnasieår. Samtidig læste han irsk og samisk for på egen hånd at kunne danne sig en mening om disse to nabofolk til nordboerne, hvoraf det ene mentes at have ydet impulser til, det andet at have modtaget stærk indflydelse fra nordboernes førkristne åndsliv.

Siden var Olrik mere givende end modtagende. Takket være gode kår og en vældig arbejdsevne nåede han, skønt han ved sin død kun var 52 år, at udgive en enestående rig videnskabelig produktion, som endda skal øges med en række ufuldendte arbejder, hvoraf nogle blev udgivet posthumt; hertil kommer, at han fra 1897 til sin død skøttede undervisningen i folkemindevidenskab ved Københavns Universitet, og at han efterhånden engagerede sig stærkt i organisatorisk arbejde, hvorved dansk folkemindeforskning fik en form, som med små forandringer har bestået næsten til nutiden.

Trods alsidigheden er der den nøjeste sammenhæng i Olriks indsats, væsentligt på grund af hans arbejdsmetode og grundsynspunkter. For overskuelighedens skyld vil det dog her være nødvendigt at nøjes med at følge fire hovedlinjer op, nemlig hans forskning af oldtidskulturen, hvorunder *heltedigtningen* (afsnit 2) og *mytologien* (afsnit 3), hans *viseforskning* (afsnit 4) og *øvrige folkemindeforskning* (afsnit 5). Hertil må føjes en omtale af Olriks *organisatoriske indsats* (afsnit 6).

2° *Heltedigtningen*

Folkloristernes interesse i Saxos Danmarkshistorie angår som bekendt især de første ni bøger, hvis indhold er sagnagtigt og har mange berøringspunkter med norrøn middelalderlitteratur. I sin fortale meddeler Saxo selv, at han har benyttet islandske hjemmelmænd, og denne oplysning, som hidtil havde været lidet påagtet af forskningen, lagde Olrik til grund for sin afhandling om Saxos kilder, idet han til hver fortælling stillede spørgsmålet: dansk eller islandsk? Følgende Svend Grundtvig anlagde han det synspunkt, at fortællingerne først og fremmest måtte forstås og behandles som »sagn«, ikke som historiske kilder, hvorfor den rette metode til undersøgelsen måtte være kultur-

og litteraturhistorisk, støttet af filologiske og folkloristiske iagttagelser. I første bind af sin undersøgelse, disputatsen, opstillede han i overensstemmelse hermed sit begrebsapparat og sin analyse, der skilte dansk fra islandsk. I anden del, der udkom i 1894, sammenføjede han de vundne resultater til vurderinger af de enkelte »sagn« og kom til den overbevisning, at godt og vel halvdelen af dem var af islandsk, eller rettere norrøn oprindelse, mens resten væsentligt var dansk.

I indledningen til 2. bind udvikles den tanke videre, at man for at forstå kildeforholdene må trænge ind i den enkelte fortællings poetiske karakter og forhold til anden digtning, se den som »en levende organisme, båret af egne grundtanker; svarende til folkets trin i udvikling, og uophørlig omformende sig, alt som denne ændres; hvert enkelt sagn i uafbrudt samliv med sin store frændeskare, folkets tusende overleveringer . . . derfor i denne evige uro, som gör det modtageligt for alt hvad der er oppe i tiden.« Dette grundsyn, som uden tvivl var modnet under Moes indflydelse, er vel ikke en moderne folklorist fremmed; men på Orluks tid, hvor de fleste mytologer indskrænkede sig til at studere enkeltmotiver uden dybere forståelse for kildernes karakter, var det en mærkbar landvinding.

Som eksempel på, hvordan Orluk finder frem til at en fortælling er af islandsk oprindelse, skal nævnes Hadding-fortællingen i Saxos første bog: Den udviser slående lighed med de norrøne fornaldersagaer, der ikke har noget sidestykke i dansk litteratur, og det er tydeligt at meddelelsen ikke har videre kendskab til danske steder og forhold, hvorimod Norge er ham velbekendt. »Sagnets skueplads er . . . netop de lande, der spiller størst rolle i de islandske æventyrsagaer, men næsten ikke nævnes i de danske sagnhistorier. I sit indhold er fortællingen fuldstændig ensartet med Islændingenens middelalderlige heltesagaer: en mængde bedrifter, udførte på vikingetog eller under omflakken; et mylr af opdukkende og atter forsvindende personer: mennesker og overnaturlige væsner i mangetal; jætters og Odins optræden på samme måde som i de islandske sagaer, og . . . jættemøen, der er heltens fostermoder og elskerinde. Det hele istrøet med en mængde smådigte.« Et personnavn som *Guthorm* i fortællingen er norrønt, den danske form ville være *Gorm*. Selve sagaen er kun overleveret hos Saxo, men alle øvrige vidnesbyrd om at den har været kendt er norsk-islandske, og desuden stemmer de yngre dele af Örvarodds saga så nøje overens med Saxos fortælling, at de må ses som omdigtning på grundlag af en tabt norrøn Haddingsaga. Endnu andre kendetegn

opregnes, men disse er tilstrækkelige til at vise metoden. Intet af de nævnte kendetegn findes i den gruppe fortællinger, der af Olrik bestemmes som dansk, eller rettere ikke-norrøn.

Værket vakte både begejstring og modsigelse. Den skarpeste kritik kom fra professor Johannes Steenstrup (forfatter til bl.a. firebindsværket *Normannerne*, 1876–82), der foruden at opponere ved disputatsen offentliggjorde en meget kritisk anmeldelse i *Arkiv för nordisk filologi* bd. XIII (1896). Han anklagede Olrik for at sammenligne Saxos fortællinger med de for det meste senere fornaldersagaer, for ikke i tilstrækkelig grad at have forstået Saxos egenart, for at underkende hans forbindelser til den samtidige europæiske litteratur på latin (anklager som også andre var inde på, omend i mildere form) og for at lægge latterligt stor vægt på de moderne folkesagn, som iflg. Olrik skulle være den nærmeste parallel til Saxos danske kildemateriale: »Enhver kan sige sig selv, hvor ringe Værdi og Beviskraft disse kunne have i dette Spørgsmaal . . . Hvor kan man dog i vore af Kritik gjen-nemsyrede Tider vedblive at være saa ubegribelig langmodig overfor Folkesagn?» Ej heller billigede han Olriks kildekritiske metode.

Olrik tog til genmæle i tidsskriftets følgende bind og præciserede sine standpunkter uden at fravige et eneste (dog indrømmede han det problematiske i at bruge de senere fornaldersagaer som sammenligningsmateriale, men fastholdt at den nationalitetsforskel som var hans hovedanliggende allerede kunne vises af kilder som Saxo kunne have kendt). Her klargøres også hvordan han er nået frem til at bestemme en dansk stil modsat den islandske: Jeg tager, skriver han, »slet ikke mit udgangspunkt i Sakse, men jeg 1) definerer den danske stil ud fra oldsagn hos Sven Ågesön og i Lundeårbøgerne, 2) jeg påviser den samme stil i samtidig historisk tradition, 3) og 4) jeg forfølger overensstemmelser hermed i særlig typiske træk i Saksens heltesagn og i folkesagn. Ved enkelte senere lejligheder . . . har jeg vist, at de regler, som vi møder i dette sagnstof, genfindes i folkeviserne; ti det har været mig om at gøre, at de enkelte træk – ligesom ved de norrøne sagaer – fremtrådte som led i en hel national kultur. Loven udledes af et stof udenfor Sakse; med lempe, lidt efter lidt, bringer jeg den da i anvendelse på Saksens sagnstof, hvorom jeg på forhånd véd, at det er måske dansk, måske islandsk.«

I overensstemmelse hermed viser Olrik i samme replik, hvorledes en fortælling i Saxos 3. bog om nogle mænd, der ville udgrave Balders høj men blev skræmt bort af vand der vældede ud af højen, er

ganske på højde med – »ikke en tomme over og ikke en tomme under« – nutidige sagn om højbrud. Eneste forskel er Saxos rationaliserende efterskrift. De danske dele af Saxos værk består, siger Olrik, væsentligt af sådanne mindre fortællinger, løsrevne episoder med få optrædende og enkelte karakteristiske træk. Han overser måske, at denne art folkesagn ikke udviser noget typisk dansk, de kan optegnes overalt; men man kommer ikke uden om, og eftertiden har da heller ikke kunnet afvise, at der findes karakteristiske fortællinger hos Saxo, som kun har sidestykker i den norrøne digtning, og som kun forklares let ud fra Saxos egen bemærkning i indledningen om sine islandske kilder.

I denne forbindelse kan det være værd at nævne et foredrag, som Olrik holdt ved et nordisk filologmøde i Oslo 1898, og som tryktes i *Nordisk tidsskrift* samme år: »Den nordiske nationalitetsforskelse i sin tidligste fremtræden«. *Völkerpsychologie*, studiet af nationalkarakterer, ansås på den tid af mange for at være en videnskab i sin vorden, og Olrik var ingen undtagelse. Han mente allerede i oldtidsdigtningen at kunne øjne en norrøn tendens til det groteske og fantastiske, det vældige og det dæmoniske; heroverfor kunne stilles danernes forkærlighed for det harmoniske og jævne, det samfundsbevidste og moralske; af de fattige svenske kilder udvandt han billedet af et religiøst, lyrisk bevæget folk med sværmeriske drømme om det store og fjerne. Disse nationale karaktertræk, som han tilskrev natur- og samfundsforhold, anså han for fuldt udviklede i vikingetiden, hvorfor de måtte have urgamle forudsætninger i forhistorien. Gennem senere tiders visedigtning, folketro m.m. mente han at kunne følge ubrudte linjer til nutiden, hvor de tre folk stadig er adskilte, men samtidig under frugtbar indbyrdes påvirkning.

Foredraget vakte stor begejstring. Det drog en linje fra videnskab til hverdagsliv og imødekom tidens nationale bevægelser ved at give dem et teoretisk ståsted. For Olrik var det et af de første store forsøg på popularisering af folkemindeforskningen i højskolens og folkeoplysningens ånd.

Studiet af heltedigtningen afsatte gennem årene en lang række arbejder, hvoraf her skal fremhæves forsøgene på af Saxos latinske gengivelser at rekonstruere nogle olddanske kvad¹¹, og en afhandling om Starkaddigtningens udspring¹², som Olrik finder i Skåne. Starkad, den berømteste af den nordiske heltedigtningsskikkelser, er også genstand for Olriks største undersøgelse af en enkelt sagnkreds, nemlig

hele 2. bind af *Danmarks heltedigtning* (1910). Afhandlingen er et skoleeksempel på Olriks arbejdsmetode, men må her forbigås.

Principielt vigtigere er 1. bind af samme værk fra 1903¹³, hvori Olrik, især på grundlag af de nævnte kvad hos Saxo, gennemgår sagnene om de mytiske danske konger fra Skjold til Rolf Krake. Han når til den opfattelse, at der bag sagnene ligger en kerne af historisk sandhed, tågede erindringer om det danske riges dannelse omkring kongesædet i Lejre på Sjælland i århundrederne efter folkevandringstiden; men sagnene lever deres eget liv, og hver optegnelse er tillige vidnesbyrd om dem der tog sagnet til sig og formede det efter egne tilskyndelser og muligheder. Dette giver hver eneste kilde en selvstændig interesse: »Der er ingen forskel på ægte og uægte . . . hver af dem er et trin i udviklingsrækken, og hvor ringe den kan synes at være, giver den os lejlighed til at se strømmens retning« (s. 6). I den forbindelse understreges betydningen af kildernes geografiske fordeling: Nordens enkelte egne har forskellig åndskarakter, hvad der har afgørende betydning for sagnenes liv i folkemunde.

I et slutkapitel vedgår Olrik arv og gæld, idet han sammenligner sine resultater med de betragtninger, Svend Grundtvig havde fremsat i 1863¹⁴. I seks punkter opsummerer han Grundtvigs »almene love« – her har vi i virkeligheden den ældste ansats til de senere så berømte episke love – og erklærer sig med små modifikationer enig i de første fem: 1) Heltesagnene er i deres bygning og sammenhæng bestemt ved poetiske, ikke ved historiske hensyn, 2) den poetiske enhed dannes i den rigtige heltedigtning af slægtsagnet [dette gælder ikke alment, siger Olrik, det er f.eks. ikke tilfældet i Tyskland]; motiver og karakterer kommer igen slægtled for slægtled indtil sidste og ypperste led, som samtidig afslutter slægtens liv, 3) dette sidste slægtled er den kerne, hvorom ættedigtningen er blevet til, mens 4) forsøg på at fortsætte ætten ud over dens poetiske tyngdepunkt er senere tilføjelser, og 5) når kæmpeskikkelserne hæver sig op på højde med eller overskygger heltekongerne, har sagnet nået et sent punkt i sit liv. Derimod kan Olrik ikke tilslutte sig den tanke, at »Den historiske digtning, som vi nu kender den, ligger ikke for os i sin stigning, men i sin falen.« Grundtvig havde ment, at heltedigtningens første stadier var i det fortrængt af de følgende stadiers fuldkomnere og mægtigere former, hvorimod disse stod sig i erindringen ved siden af senere stadier af dalende kvalitet. »For Grundtvigs vidtskuende syn er der ingen orskel på den ypperste besyngelse og hele sagngruppens ideale helhed.

For os, der vandrer mellem de enkelte mindesmærker, kløver dette toppunkt sig i to, der forholder sig som årsag og virkning: Disse ypperlige besyngelser bragte efterslægten til at lægge dem til grund for sagnets helhedsstræben.« — Ej heller mener Olrik at kunne lægge heltedigtningens toppunkt så langt tilbage i tiden som Grundtvig: »De samme skabende kræfter har øjensynlig været i vækst helt ned gennem vikingetiden.« Efter dette grundsynspunkt bliver heltedigtningen ikke en enkelt periodes frembringelse, som Grundtvig var tilbøjelig til at mene, men en uafsluttet proces, der stadig skifter form efter tid og sted.

Værket var planlagt til seks eller syv dele, og forarbejderne til 3. og 4. bind var temmelig vidt fremskredet, da Olrik døde, mens der kun fandtes løsere udkast til resten. De blev aldrig udgivet, men manuskripterne findes på Dansk Folkemindesamling. I *Nogle grundsætninger for sagnforskning* s. 11–16 har Hans Ellekilde gjort rede for værkets plan.

3° *Mytologien*

Den oldnordiske mytologi havde Olriks interesse helt fra skoletiden. I det første videnskabelige bidrag han fik trykt, en anmeldelse af et par af Tang Kristensens sagnsamlinger i *Højskolebladet* 5.11.1883, skrev han, for øvrigt helt på linje med Tang Kristensen: »En fuldstændig Fremstilling af Sagnverdenen vilde være en hel gammelnordisk Gudelære; og deri ligger væsentlig Betydningen af Folkesagnene: vor Kundskab til vore Forfædres Tro, som ellers er saa sparsom og saa afbleget ved Ælde, faar Farve og Fylde af de Hundreder eller Tusender af Sagn, der end kan reddes paa Folkemunde.« Denne anskuelse var en vigtig grund til at han støttede »Folkemindesamfundets« oprettelse.

I anmeldelsen havde han fremhævet de jyske sagn om Odinsjægeren. Dette stof gjorde han til emne for sin første mytologiske afhandling, *Odinsjægeren i Jylland*¹⁵, som han udsendte i anledning af Feilbergs 70-årsdag.

Bemærkelsesværdig er hans inddeling af optegnelserne i *sagn* og »oplevelser« (hvormed han tydeligvis mener hvad von Sydow siden kaldte *memorater*). Et naturgrundlag for *oplevelserne* fandt han, med udgangspunkt i Feilbergs tidligere undersøgelse af samme emne¹⁶, i lyden af natlige trækfugle, der opfattes som hundeglam, og i storm-

vejr. At den vilde jæger i *sagnene* forfølger en eller (i Jylland altid) to ellevinder, forbandt han med den jagttagelse, at der ofte går et vindpust forud for en stormvind. Ved at inddrage sammenligningsmateriale fra de øvrige egne hvor den vilde jæger kendes (de sydlige dele af Sverige, det øvrige Danmark, det nordlige Tyskland, og mere spredt England og Nordfrankrig) fik han afgrænset den særlige jyske tradition. Det viste sig bl.a., at der i nordtyske egne fandtes trosforestillinger og offerskikke knyttet til den vilde jæger, som i skikkelse af løsvæne episke motiver havde kunnet indsmeltes i den jyske overlevering. En detaljeret undersøgelse af navnestoffet (*U-n, Wojen* osv.) afslørede nedstamning fra oldnordisk Óðinn, hvilket førte til spørgsmålet, om folkeoverleveringens vilde jæger er lig den mytologiske Odin.

Olriks besvarelse af spørgsmålet afviger bevidst fra »solmytologien«, en gammel romantisk teori der på dette tidspunkt endnu forsvarede af Max Müller og hans skole. »Det er ikke sjældent, at folkeminder (og for resten også helte digtning) påberåbes som hjemmel for gude-skikkelsernes karakter af lys-, himmel- eller luftguder. Men går man til folkeminderne selv, så bryder de sig i reglen så ubarmhjærtig lidt om alt det himmelske; alene det, der omgiver mennesket nær i hans daglige liv, har deres interesse. Det er visse forskere, der har lagt alt det andet ind i dem; og de har gjort det ved at *allegorisere* de enkelte væsenstræk i folketroens skikkelser.« Forestillingen om den vilde jæger hænger i folketraditionen direkte sammen med naturoplevelser og indeholder ingen allegorisk fremstilling af himmelfænomener. Hvad der kan være af forbindelse fra mytologiens til folkesagnet Odin (det problem, der i ovennævnte anmeldelse havde fanget den 19-årige Olriks interesse), holder han sig i denne sammenhæng forsigtigt fra at udtale sig om. Han indskrænker sig til at fastslå, at de gamle og de nye kilder beskriver to skikkelser af samme navn og med åbenbare fællestræk, men af grundforskelligt væsen.

Allerede året efter udsendte Olrik sin næste mytologiske afhandling, 1. del af *Ragnarok*¹⁷. Han behandler her den nordiske oldtids forestillinger om verdens undergang, som den kendes fra Eddadigtningen – især *Völuspá* – og fra allusioner i den øvrige oldnordiske litteratur. En gennemgang af de enkelte ragnarok-motiver viser, at de er af vidt forskellig oprindelse og tildels i indbyrdes modstrid. Således er forestillingen om verdens undergang ved brand uforenelig med tanken om en Fimbul-vinter. Olrik henfører undergangsmotiverne til forskellige

naturindtryk: den frygtelige, uendelige vinter hører hjemme i nordlige egne og i f.eks. det persiske højland; verdensbrand-forestillingen derimod er opstået i Indiens tropiske egne og er kommet til Europa som element i den kristne forkyndelse. Jordens synken i hav kendes fra mange kystegne, således hos kelterne og nordboerne, hvor oversvømmelser forekommer. Sagnet om det i jordens indre bundne uhyre som engang skal slippe fri og hærge verden, og hvis pinsler allerede nu ryster den, stammer fra vulkanske egne; nordboerne har lært det at kende hos deres stammefrænder østgoterne, der i folkevandringstiden nåede Kaukasus. Forestillingen om at solen skal slukes eller sluges af et uhyre er næppe stedbunden, da den må bygge på solformørkelsens fænomen. Nogle ragnarokforestillinger synes at være af kristen oprindelse og kan meget vel have været kendt i vikingeverdenen allerede før kristendommen trængte igennem; dette gælder f.eks. Heimdals stød i Gjallarhornet, der indleder undergangen (jfr. dommedagsbasunen), skildringen af den ny verden der opstår efter den gamles fald (Paradis) og i *Völuspá* den korte omtale af »den mægtiges komme«.

På denne baggrund giver Olrik en ny tolkning af *Völuspá*, der til da var anset for et af Eddaens ældste digte: »1) Voluspås digter har til sine kilder haft nordiske overleveringer, der i art og omfang væsentlig svarede til dem vi nu kender (de spredte hentydninger). 2) Det er ikke sandsynligt, at han har haft nogen sammenhængende og fyldig fremstilling af ragnarok. 3) De optrin i ragnarok, som kun kendes i Voluspå, svarer alle til kristne motiver i verdens undergang, og de er indkomne i nordisk ved lån fra kristendommen. 4) Mellemløddet ved denne overførelse synes i enkelte tilfælde at have været den folkeligske digtning af gude- og helteæventyr.« Selve foreningen af de folkelige forestillinger om undergang til ét mægtigt – og meget personligt – digt om menneskers og guders dommedag kan meget vel skyldes kristen indflydelse, uanset at digtets karakter i øvrigt er rent hedensk.

2. del af *Ragnarok*, der kom i 1914 (den udgør hele årgang 1913 af *Danske Studier*), bygger bl.a. på de nedennævnte undersøgelser af lappisk mytologi og af Lokeskikkelsen. Den består i en verdensomspændende religionshistorisk oversigt over undergangsforestillinger. En af dens væsentligste iagttagelser er, at forestillingen om jordens undergang hos de fleste primitive folk fremstår som en *mulighed*, der kan afvendes ved bøn, offer eller anden ritus, mens den hos en del videre udviklede folk (i de sydlige dele af Asien, i kristenheden og i de

af denne påvirkede primitive folk, samt i Peru) har antaget karakter af uafvendelig *skæbne*. I mytologier som deler de højere magter i gode og onde, navnlig den persiske og den nordiske, hører et tilintetgørende slag mellem disse nødvendigvis til verdensundergangen; jfr. at *Ragnarök* betyder »magternes undergang«. Det er på denne baggrund muligt at forestille sig, at *Völuspá* skylder selve sin tilblivelse en kristen indflydelse, ligesom det er sandsynligt, at de nordiske undergangsforestillinger, som digteren kun ufuldkomment har kunnet sammensmelte til et hele, forud har eksisteret alene som fritstående enkeltmotiver med hver sin karakter og geografiske udbredelse, ganske som i nyere tids folketradition.

Der er stor forskel på *Ragnaröks* 1. og 2. del. I den mellemliggende periode har Olrik ikke alene forfinet sin metode, men også vældigt udvidet sin horisont. Det er dog ikke muligt her at gøre rede for hans udvikling; kun et par linjer skal opridses.

Et skridt på vejen mod en almen religionshistorie er afhandlingen *Nordisk og lappisk gudsdyrkelse*¹⁸ fra 1905, hvor Olrik tager tråden op fra sin ungdoms studier af lappisk sprog i Kristiania. De lappiske folk i det nordligste Skandinavien blev for en del først kristne efter Reformationen, og optegnelser fra helt op mod nutiden har kunnet give oplysninger om deres førkristne religion. Olrik viser, at elementer af skandinavernes hedenskab har overlevet hos lapperne; det samme gælder navnestof og andre kulturelementer, endog mere udpræget end hos finnerne, der også i forhistorisk tid har modtaget skandinavisk påvirkning men mere selvstændigt har omformet den. I nogle henseender finder Olrik ligheder mellem lappisk religion og meget gamle stadier i nordisk religion, som kun er bevidnet gennem arkæologiske fund. Dog finder han også elementer, som må anses for selvstændigt lappiske.

Et eksempel er lappernes udformning af forestillingen om *Tordenguden og hans dreng*, som Olrik behandlede i *Danske Studier* 1905 og 1906. Den nordiske gud Thor har hyppigt en ledsager, som spiller en underordnet rolle. Med støtte i litauisk tradition (litauerne har bevaret hedenske mindelser langt op i tiden, omtrent som lapperne) tolker Olrik denne ledsager som legemliggørelsen af det lille drøn, der lyder forud for det egentlige tordenbrag. Den enkleste udformning af denne forestilling lader ledsageren være helt ubetydelig; han kendes i nordisk mytologi som Thjalfé. En videreudvikling, som Olrik finder grundformen til i estisk folketro, udformer ham mere personligt; han er stadig svag, men listig og upålidelig. Heri ses oprindelsen til Thor-

Loke-parret. I kraft af modsætningsloven, »den simpleste og vistnok allermægtigste af de regler der gælder indenfor folkedigtningen« (og den første Olrik omtaler på tryk), sker nu efterhånden en differentiering, som gør Thor ædel, stærk og lidt enfoldig, men Loke listig og ond, og nærmer ham til djævlé-forestillingen.

I de nordisk-baltiske myter stjæler jætterne tordenvåbnet, eller de fanger tordengudens tjener som må løskøbe sig ved at skaffe dem det i hænde; heroverfor står en lappisk myte, hvori tordenguden selv indespærres i en hule af jætterne og må befris af sin tjener. I denne myte aner Olrik et umiddelbart naturindtryk (tørke), hvad der får ham til at betragte den som et forstadium til den nordisk-baltiske myte, bevaret fra en umådeligt fjern fortid; indespærringen i en hule forekommer ham dog at være så fremmed for nordiske forestillinger, at den kan være selvstændigt lappisk tilskud.

Den næste gudeskikkelse Olrik tager fat på er den mest sammensatte af dem alle, nemlig Loke, der optræder under mangfoldige former i såvel mytologi som folketro. I afhandlingen *Loke i nyere folkeoverlevering*¹⁹ gennemgås nutidstraditionen dels i de vestlige områder som koloniseredes i vikingetiden – hvor det meste kan afledes af de forestillinger vi finder i norrøn litteratur – dels i det egentlige Skandinavien, hvor Loke ses som en personifikation af forskellige lysfænomener: i Sverige og i Telemark i Norge af arneilden, i Danmark af lysflimmerfænomener. Fælles for de skandinaviske forestillinger er et element af drilagtighed og ustadighed, som også genfindes i mytologiens Loke. En parallel drager Olrik til sin tidligere undersøgelse af Odinsjægeren: folketraditionen, siger han, har til nutiden fastholdt de urgamle grundforestillinger, hvorover de højere mytologiske skikkelser er skabt. Egentlig er dette synspunkt dog knapt antydnet i afhandlingen om Odinsjægeren, og uden sidestillingen med den om Loke kan det ikke ses med sikkerhed; det blev siden den bærende tanke i *Nordens Gudeverden* (se nedenfor).

I *Festskrift til Feilberg* 1911 tager Olrik så mytologiens Loke op til behandling, idet han takker Feilberg fordi »Det var hans stadige opfordringer som førte mig til at gennemarbejde den nordiske mytologi ud fra folkeoverleveringens synspunkter«. Indledningsvis gør han op med de ældre forsøg på at tolke skikkelsen, som er gået ud fra en *sammenhængende grundopfattelse*, ofte støttet på en etymologisk tolkning af navnet, hvorpå de har villet genfinde denne grundopfattelse i alle optegnelser. Olrik vil gå den modsatte vej og ordne stoffet –

hvormed han mener »myter, alene myter, med en tilsætning af nyere nordisk folketro« (og hverken etymologier eller parallelstof fra fremmede egne) – først i mindre, efterhånden i større helheder, så det selv kan afsløre sine sammenhænge. Om denne metode vil føre til en »grundopfattelse«, lader han stå åbent.

Metodisk er afhandlingen meget interessant. Bestandig søger Olrik at sikre sine resultater ved at opnå dem ad flere veje; f.eks. grupperer han myterne efter om Loke optræder sammen med Odin, sammen med Thor eller alene; igen efter om han optræder som troldenes overlister, som deres fange og forrædder mod sin herre, eller som tyv; atter efter hvor myterne geografisk hører hjemme. Først når alle disse metoder har givet samme resultat, slår han fast, at Loke i en vestnordisk tradition er Odins jævnbyrdige, mens han i en østnordisk er Thors følgesvend. Af den sidstnævnte er udviklet hans selvstændige rolle som tyv og skadevolder, men hertil kommer, at de to hovedforestillinger har påvirket hinanden i tidens løb. – Stoffet angribes nu fra en ny synsvinkel, idet Olrik samler opmærksomheden om den tanke, at Loke er ond. Det viser sig, at bevidstheden om hans ondskab er stærk, men det mytiske udtryk herfor oftest ringe eller ungt; kun myten om hans straf (han lænkes til en klippe, en slange drypper gift på ham, og først ved Ragnarok skal han slippe løs til gudernes forråv) er rigt og plastisk udformet. Heri må tyngdepunktet for »den onde Loke« ligge; men denne myte er indvandret, antagelig fra Kaukasus, hvor den er grundfæstet, og hvortil østgoterne nåede i folkevandringstiden. I det lange løb har også kristendommens Satan påvirket Loke, for også han er lagt i lænker af højere magter, også hans befrielse indvarsler dommedag. – Den eskatologiske ondskab stemmer dårligt med det smådrillende, tyvagtige og skadefro, som også hører Loke til; men muligvis er det alligevel disse oprindeligere karaktertræk, der har tiltrukket den uhyggelige skikkelse, som østgoterne medbragte fra Sortehavskysten.

En rest bliver tilbage, som disse udredninger ikke forklarer. I denne rest mener Olrik at finde et uklart billede af en menneskehedens vælgør, en kulturhero, som bringer den ilden og opfinder fiskenettet. En ny ordning af mytestoffet bringer for dagen, at Lokes tyvagtighed og hans tvetydige forhold til guderne, måske endog hans rolle som den snilde helt i sene færøske eventyr, også kan ses i dette lys; men her er tale om forestillinger så gamle, at ingen bearbejdelse af de foreliggende myter kan bringe dem klart for dagen.

Først efter denne komplicerede redegørelse vender Olrik sig på ny til folketroen og sprogforskningen. Hvad den sidste angår, mener han at ingen sikker etymologi lader sig opstille; mulighederne er så mange og så vage, at denne vej ikke kan føre til noget sikkert. Hvad folketroen angår, henvises til den tidligere afhandling, hvor to helt primitive væsener i skandinavisk folketro er påvist. Loke er så sammensat, at ingen enkelt forestilling udtømmer hans væsen; og skiftende tiders indflydelse har bevirket, at hans karakter er undergået adskillige forandringer i århundredernes løb.

Samme år, 1911, havde Hilding Celander udsendt afhandlingen *Lokes mytiska ursprung* med en del nyt materiale fra folketroen. Celander havde her gjort sig til talsmand for den opfattelse, at Loke var et ktonisk væsen, der først efterhånden havde differentieret sig til de forskellige skikkelser og forestillinger, vi nu kender under Loke-navnet – en opfattelse så diametralt modsat Olriks, at denne i en anmeldelse i *Danske Studier* 1912 helt måtte forkaste den. I samme tidskrift for 1914 tog Celander til genmæle og søgte omhyggeligt at underbygge sit standpunkt, hvad der kun indbragte ham en brutal afvisning: Olrik ville intet diskutere med Celander, før denne afstod fra sin opfattelse, at man kunne gå ud fra en væsens-enhed i Lokeskikkelsen, og fra sine etymologiske overvejelser, hvor skarpsindige de end var. Fra et metodisk synspunkt er Olriks slutreplik interessant, da den kaster klart lys over hele hans myteforskning; men stødende er den også i sin selvsikkerhed.

Det sidste af Olriks mytologiske arbejder der her skal nævnes er hans tolkning af *Gudfremstillinger på guldhornene og andre ældre mindesmærker*, der udkom posthumt i *Danske Studier* 1918. Manuskriptet skulle vistnok have været en del af en bog om guldhornene. – Heri tager Olrik stilling i den debat, som havde gjort så stærkt indtryk på ham i gymnasieårene. Han udviser på den ene side den største forsigtighed, for de gådefulde figurer stammer fra en tid om hvis religiøse forhold man næsten intet ved, men udnytter på den anden side til det yderste hver detalje i det fattige kildemateriale, de gamle afbildninger af de to guldhorn, som blev stjålet og omsmeltet i 1802. Særligt bemærkelsesværdig er her, som ved de få andre lejligheder hvor Olrik havde lejlighed til at tolke billedlige fremstillinger, hans intime forståelse af kunstnerens udtryksmuligheder og begrænsninger. Her spiller hans opvækst i et kunstnerisk miljø en væsentlig rolle.

I det hele optog den mytologiske forskning Olrik mere og mere

som årene gik. Visearbejdet var omtrent gået i stå efter 1912, og i sine sidste år syslede han med forarbejder til en samlet fremstilling af nordisk mytologi på engelsk. En endnu mere ambitiøs plan var *Nordens gudeverden*, der skulle fremstille Nordens religionshistorie fra stenalderen indtil samtidens folketro. Døden afbrød disse planer, men til *Nordens gudeverden* havde Olrik nået at udarbejde en plan og dele af et manuskript, som hans elev Hans Ellekilde kunne bygge på; han fik udsendt værkets første halvdel i to bind 1926–51, mens forarbejderne til resten efter hans død er indgået i Dansk Folkemindesamling²⁰.

Endnu et sidste arbejde vedrørende Nordens oldtid skal nævnes, nemlig den populære fremstilling *Nordisk Aandsliv i Vikingetid og tidlig Middelalder* (1907), som Olrik tilegnede Moltke Moe. Den var egentlig et bidrag til et svensk samleværk, *Världskulturen*, men kom også som selvstændig bog, desuden i tysk og engelsk oversættelse²¹. Selv havde Olrik hellere betragtet *Danmarks helteedigtning*, genopdagelsen af landets ældste storhedstid, som sin gave til folket; men det havde meget mere brug for denne korte, åndfulde sammenfatning.

4° *Viseforskning*

Det jævne, slidssomme arbejde med udgivelsen af *Danmarks gamle Folkeviser* videreførte Olrik fra 1888, hvor han påtog sig at afslutte værkets 5. bind (Grundtvig havde udsendt dets første halvdel 1877–78). Denne opgave var færdig i 1890, og udgivelseselskabet, som kun havde forpligtet sig til at udsende 5 bind, opløstes. På grund af stoffets opsvulmen og Grundtvigs omstændelighed var imidlertid en stor del af materialet, nemlig ridderviserne (med mandlig hovedperson) og romanviserne, endnu uudgivne. Efter et par år lykkedes det at skabe økonomisk grundlag for en fortsættelse af udgaven, og fra 1895 til 1919 udkom nu bind 6–8 i hefter. Fra og med sidste halvdel af bd. 7 havde Olrik assistance af sin elev, den senere arkivar ved Dansk Folkemindesamling Hakon Grüner Nielsen, som efter Olriks død blev hovedudgiver og nåede at se en stor del af værkets 10. og sidste bind trykt. I en biografi af Olrik²² har han givet følgende karakteristik af hans indsats: »O. forbedrer Grundtvigs Udgiverteknik og anviser nye Veje for Forskningen. Han fremhæver Nutidsoverleveringens Værdi som Kontrol over for den ofte stærkt bearbejdede Viscoverlevering i Adels Poesibøger fra 16.–17. Aarhundrede. Han betragter ikke den

enkelte Visers mange Varianter som en Enhed, men søger bag det tilfældigt overleverede Variant-Stof at efterforske og sondre mellem forskellige Udviklingstrin. Han skelner endvidere skarpt mellem vest-nordisk og østnordisk Oprindelse.«

Efter udgivernes bestemmelse var principperne for de enkelte visers behandling blevet ændret noget ved Olriks tiltræden. Der forelå nemlig nu tilsvarende engelske og tyske udgaver, som der kunne henvises til, således at det ikke længere var nødvendigt at præsentere det ikke-nordiske parallelmateriale i indledningerne. Desuden ønskedes ikke de viser genoptrykt, som Tang Kristensen havde offentliggjort i *Skattegraveren* og i sine egne visesamlinger. Hensigten hermed var at spare, den grundtvigske vidtløftighed havde både forsinket og fordyret værket. En følge blev så ganske vist, at det supplementsbind, som Grüner Nielsen og hans efterfølgere udsendte 1933–65, blev temmelig stort.

Udgivelsen af DgF blev langtfra Olriks eneste arbejde med de danske middelalderballader. Allerede det år han blev magister, 1887, udgav han en undersøgelse vedrørende deres oprindelse: *Middelalderens vandrende spillemænd i Norden og deres visesang*²³. Heri påvises, at de allerede i 12. årh. kendte tyske »legere« (*spilmänner*), som rejste i Norden, ikke var sangere, men gøglere; sandsynligheden for væsentlig tysk indflydelse på den ældste danske balladedigtning bliver derved ringe.

I 1889 offentliggjorde han nogle resultater fra en indsamlingsrejse i Slesvig, en samling viser og en vurdering af dem²⁴. I denne fremstilling ses visetraditionen – for første gang i dansk viseforskning – i nærmeste sammenhæng med befolkningens livsbetingelser og forestillingsverden. Olrik gør f.eks. opmærksom på, at ellefolk er omtrent ukendte i slesvigsk folketro, hvad der medfører omdigtning af viser om ellefolk, i flere tilfælde i rationalistisk retning. En stærkere historisk bevidsthed end i de fleste øvrige landsdele fører til en forkærlighed for historiske viser med lokalt stedfæste; viser fra andre egne gøres hjemlige ved at knyttes til lokaliteter i landsdelen, i flere tilfælde bevares visen endog kun i form af et historisk sagn. Her som i mange senere afhandlinger lægger Olrik stor vægt på at fremdrage det lokale åndspræg for at kunne forklare ejendommeligheder i den enkelte landsdels, endog den enkelte egns tradition ud fra et helhedssyn. Især fremhæver han at den slesvigske visetradition ikke er mere påvirket af tysk end den øvrige danske.

Efter sin disputats blev Olrik privatdocent på universitetet og forelæste 1893–95 over trylleviser. Et efterladt manuskript til forelæsningerne fra 1894 er udgivet 1934 af Anders Bjerrum og Inger M. Boberg under titlen *Nordens Trylleviser*.

Denne visegruppe var i det væsentlige allerede udgivet af Svend Grundtvig (DgF bd. II, 1854–56), og Olrik støtter sig overalt på hans undersøgelser, så vidt de rækker. Bl. a. fremhæver han, her som andetsteds, den grundtvigske »rolige klare stillen én viseform ved siden af en anden« til en udviklingsrække: »hver enkelt vise eller hvert enkelt sagn får derved sin egen vandrings- og udviklingshistorie, og summen af alle disse småudviklinger er strømmen og bølgegangen i hele menneskeslægten's hav« (s. 83). I modsætning hertil sættes Sophus Bugges metode, der videreudvikler Benfeys: Bugge – siger Olrik – trækker først kulturhistoriens hovedretningslinjer op og vil derpå have de enkelte sagns historie til at følge samme linjer. Dette er ligesom en rovdrift, der kun høster én gang og siden lader jorden øde. Der er dog ingen tvivl om, at Olrik er inspireret af Bugge, f.eks. hvor han øjner keltisk indflydelse. En større rolle spiller dog nok hans egen nylig overståede disputats, hvor norrøn indflydelse på Saxo var påvist. Blandt trylleviserne får han således øje på en hel gruppe af norsk oprindelse²⁵; han har – bl.a. ved sin tvedeling af Saxos kilder – frigjort sig fra Grundtvigs forestilling om fællesnordiske »sagn« (i form af oldkvad), som skulle være kilder til både viser og sagaer, hvilket giver ham bedre mulighed for at sondre mellem øst- og vestnordisk. Desuden mener han, i modsætning til Grundtvig, ikke at visernes overnaturlige træk er vidnesbyrd om førkristen oprindelse; tværtimod, de stammer netop fra en tid, hvor den højere hedenske mytologi var gået i glemme. Dog må de viser der kun rummer angst for de mægtige naturvæsener være ældst. Senere får kristendommens stadig dybere indflydelse bugt med angsten, til vi i de senmiddelalderlige viser (eller omdannelser af ældre viser) ligefrem møder medlidenhed med naturvæsenet der aldrig kan komme i himlen. – Tilsvarende påpeger Olrik i *Danske Folkeviser* (se nedenfor), at de historiske viser om personer fra 12. årh. tyder på mindre faktisk viden end viserne om senere historiske personer. Balladedigtningen hører derfor væsentligt 13.–16. årh. til, og inden for denne periode sker tydelige forskydninger i digternes holdning, som kan tjene til nærmere datering af den enkelte vise, når man tilnærmelsesvis har etableret dens oprindelige form.

I 1899–1909 udgav Olrik sammen med Ida Falbe-Hansen en populær samling *Danske Folkeviser*, der ikke indeholder originale men restituerede tekster (om metoden se nedenfor). Bd. 1 indeholder en lang indledning, Olriks eneste samlede fremstilling af sit syn på folkeviserne.

Olrik gør sig til talsmand for den opfattelse, at den nordiske folkeviser har en dobbelt oprindelse: på den ene side de lyriske smådigte til dansebrug, en europæisk mode som erobrede Norden i 12. årh., og på den anden side de fortællende digte, som i samme tidsrum havde afløst oldtidens episke kvad (men kun for en mindre dels vedkommende havde overtaget deres emner). Ved en sammensmeltning, hvor dansevisen trak den episke viser ind i sig og blev dens lyriske omkvæd, dannedes o. 1200 den særlige nordiske balladestil, der levede blandt landadel og bønder – som også prægede den – til nye danseformer i 16. årh. fortrængte den fra adelskredsen. Sin sidste tid i adelen var balladen kun i brug som underholdende sang eller læsestof, hvilket er grunden til at den her kunne svulme op, ofte til over 100 strofer; bønderne bevarede til op i nyere tid de ældre, kortere former, dog ofte forgrovet i tidens løb. Når Olrik skal vurdere balladerne i adelens visebøger fra 16.–17. årh. over for den nyere folketradition, giver han derfor ikke sjældent den sidste fortrinnet, hvilket får indflydelse på hans restitutioner af balladerne, som de fremtræder i *Danske Folkeviser*: de er langt mere kortfattede end Grundtvigs tilsvarende forsøg.

Dette problem blev emne for en polemik i *Danske Studier*. Her anmeldte Olrik i 1906 Ernst von der Recke's *Nogle Folkeviseredaktioner* fra samme år. Værkets grundtanke er, at hver strofe har sin oprindelige plads på ét og kun ét sted i balladetraditionen, en tanke som Olrik med nogen tøven godtager, selv om han understreger, at selve arbejdet med at »møblere hver viser med et fuldstændigt sæt af selvstændige strofer« er praktisk-æstetisk snarere end videnskabeligt. I den forbindelse gør han rede for de hidtil anvendte metoder²⁸ og resumerer også sin egen: Ved sammenligningen af opskrifterne lægger han hovedvægten på det for alle ægte tekster fælles og spørger, hvor meget der herudover behøves for at skabe en fuldstændig viser; det fælles må nemlig være det, der med størst sandsynlighed har været til stede i opskrifternes kilde. »To søskendes sang af en viser, som de begge har lært i deres barndom, ligner hinanden i højeste grad; visens sang i samme sogn viser i reglen stor lighed; med et større område bliver forskellen noget større, ofte har et helt lands overlevering

meget bestemte kendemærker for slægtskab.« Den »kildekritiske historisk-geografiske metode«, som Olrik kalder denne fremgangsmåde, er her fuldt udfoldet og eksemplificeres med en studie af Riboldsvisen (DgF 82). I sin replik²⁷, som der ikke her er mulighed for at gå ind på, slutter v. d. Recke sig på flere punkter til Olrik, men vil ikke fravige sit æstetiske princip; med Olriks meget knappe restitutionsformer vil, mener han, alt for mange gode strofer falde bort. Det er værd at nævne, at Grundtvigs folkelige restitution af Riboldsvisen er på 105 strofer, von der Reckes på 48 og Olriks på 32.

Det er ikke ganske let at give en præcis vurdering af Olriks holdning til sine rekonstruktioner af viser, oldnordiske kvad og sagn. På den ene side var han sig vel bevidst, at man ikke kunne være sikker på, selv med den mest overbevisende rekonstruktion, at have genskabt den tabte urform. På den anden side sparede han sig ingen videnskabelig eller kunstnerisk anstrengelse for at nå så tæt som muligt til disse urformer. Med hans rige poetiske indfølelse er det ikke noget under, at hans rekonstruktioner kom til at leve længe efter hans død, især i skolebøger, som hans største bidrag til folkedigtningens popularisering. I *Nogle grundsætninger for sagnforskning* har han udtrykkelig udtalt: »At udfinde sagnets ældste form står for forskningen som dens største, men også vanskeligste mål. Derigennem kan den nå til at klare, hvilke sjælelige kræfter og ydre forhold der har været bestemmende for dets udvikling; og den kan med størst sikkerhed fastslå hele sagnudviklingen, fra grundform indtil de nu foreliggende opskrifter« (s. 113). Men samtidig er han ganske klar over, at den »ældste form« der kan genskabes aldrig kan bevises at være identisk med den »oprindelige sagnform«.

5° Øvrige folkemindestudier

Af den øvrige folkedigtning havde Olrik størst interesse i eventyrene (selv om han f.eks. under sit Kristiania-ophold havde gjort forarbejder til en sagnregistrant, foruden at han havde samlet materiale til en afhandling om oldnordiske ordsprog). Således udsendte han under forarbejderne til disputatsen den allerede nævnte *Märchen in Saxo Grammaticus*, og som indledning til forelæsningsrækken om omskabelsesviser i 1894 gav han en redegørelse for deres formodede grundlag, omskabelseseventyrene²⁸. Samme år fik han trykt undersøgelsen »Den lille Rødhætte« og andre Æventyr om Mennesker, der bliver

*slugt levende*²⁹, hvortil han havde hentet grundtanken fra Edward Tylor's *Primitive Culture*. Olrik fremsatte her den formodning, at de pågældende eventyr (Aarne-Thompson 333, 2027, 2028) var barnekammerversjoner af en ældgammel, fællesmenneskelig myte om »en Helt, der kæmper mod Mørke- og Dødsuhyret inde i dets egen Bug.« Som bevis anførte han myter fra Finland, Sydafrika, Østindien osv. En indsigelse fra en læser, hvori det hævdedes at uhyret ikke var døden men et billede på trældom, uvidenhed og undertrykkelse, fremkaldte en længere redegørelse fra Olrik *Om Betydningen af Æventyr*, hvori han afviste de sindbilledlige tolkninger, som dengang var almindelige i skole- og højskoleundervisningen: Eventyret har ingen allegorisk betydning, eller rettere: det har det ikke i folketraditionen, kun i den skrevne litteratur har reflekterende digtere kunnet indlægge allegori i det, og to digtere har kunnet lægge noget helt forskelligt ind i samme eventyr. Heri adskiller det sig tydeligt fra myten.

Den allerførste artikel i *Danske Studier* er Olricks eneste historisk-geografiske eventyrmonografi, *Kong Lindorm* (Aarne-Thompson 433B)³⁰. Dette eventyr påkaldte sig hans særlige interesse fordi det på hans tid kun var kendt i Danmark og i den tidligere danske provins Skåne, og altså måtte være særegent for nationen. Han undersøgte dog kun dets første del, lindormens fødsel og forløsning, og fandt at denne (uden forbindelse med anden del) i noget afvigende former kendtes i romanske lande, samt at primitive forstadier eksisterede i Indien, hvor de helt passede ind i folketro og kult. Derfra var da eventyret kommet, men først ved omplantningen til Europa havde det kunnet udvikle sig som eventyr³¹. Også de motiver der var særlige for den danske form undersøgte: besvangring ved at lugte til eller spise en blomst var et østerlandsk motiv, mens andre var europæiske eller almene.

Det er tydeligt, at Olrik i sine få eventyrstudier savnede en sikker metode. Den lille afhandling om Rødhætte er et uselvstændigt forsøg på at tillempe Tylor's tanker, og undersøgelsen af eventyrene i Saxo er nærmest litteraturhistorisk, uden relevans til den mundtlige tradition. Den »kildekritiske historisk-geografiske metode«, som Olrik forsøgte at anvende i *Kong Lindorm*, slog ikke til over for den vidtfor-grenede, uoverskuelige eventyrtradition, selv om han netop havde valgt en lidet udbredt type. Hans konklusioner blev vage. Når han efter dette forsøg lagde eventyrforskningen til side, skyldes det rimeligvis erkendelsen af de metodiske mangler. I stedet tog han to opgaver op, som hver på sin måde kunne bøde på dette forhold: dels udviklede

han sammen med nogle elever teorien om de episke love, dels trådte han ind i et internationalt samarbejde som bl.a. havde til formål at skaffe eventyrtraditionen bedre oplyst.

Et af målene for forbundet »F.F.«, som stiftedes 1907, var – som det hedder i Kaarle Krohns redegørelse³² – at tilvejebringe fortegnelser over forskellige emner. Korrespondancen mellem Krohn og Olrik fra årene 1908–10 viser, at interessen snart havde samlet sig om et eventyrregister. I et brev fra 10.5.1908 skriver Krohn: »Det är klart, att vi måste börja med registreringen af de nordiska sagorna. Men bra vore att få med äfven de tyska (Bolte, Wossidlo) och de slaviska; west- och südslaverna kunde Polivka öfverta, de storryska kunde till ex. Antti Aarne påbörja. Sedan hinner nog den öfriga världen biträda³³.« Enden på det blev, at Aarne fik til opgave at udarbejde det internationale register, til hvilket formål han i 1909 bl.a. besøgte Johs. Bolte i Berlin, Feilberg på Askov og C. W. von Sydow i Lund, foruden Olrik. Et brev fra denne til Krohn 17.11.1909 indeholder den inddeling af registret, som Olrik og Aarne var blevet enige om, og som med visse forandringer blev den endelige. Som basismateriale havde de anvendt Svend Grundtvigs eventyrregistrant fra 1856–61, der fandtes på Dansk Folkemindesamling. Selv om den ikke kunne danne grundlag for den nye registrant, blev den anset for vigtig nok til at blive trykt som nr. 2 i serien *FF Communications* i 1910³⁴.

Selvstændige eventyrstudier nåede Olrik ikke senere, og det er sikkert ingen tilfældighed, at kapitlet om eventyr i hans efterladte forelæsningsmanuskript *Nogle grundsætninger for sagnforskning* kun er en overskrift. Et mere påtrængende arbejde blev det for ham at skabe klarhed over folkedigtningens generelle karakter. Han gav sig derfor til at opbygge en samlet teori og metode, som skulle kunne bruges på eventyrene såvel som på sagn, viser, myter og andre former for mundtligt overleveret digtning.

Begrebet *episke love* stammer fra Moltke Moe, der har anvendt det så tidligt som i 1889. Et efterladt manuskript, som er udgivet i tidskriftet *Edda* for årene 1914–17, rummer Moes tanker om de kræfter, der former fortællestoffets liv i overleveringen, under betegnelsen *Episke grundlove*. Olrik havde i efteråret 1906³⁵ gennemarbejdet sine episke love i en række seminarøvelser, og et foreløbigt manuskript var sendt til Moe samme år. På grundlag af dette karakteriserer Moe forskellen mellem sine og Olriks tanker således, at han beskæftiger sig med epikens *grundlove*, Olrik med dens *detaljelove*³⁶. Ikke uden

selvfølelse forklarer Olrik i sin biografi af Moe³⁷, at denne kun havde set en lille del af hans samlede arbejdsplan.

At folkedigtningen havde sin egen lovmæssighed, havde Olrik allerede været inde på i sin »Tvedeling«³⁸. I *Danske Folkeviser* I (1899) s. 12 havde han berørt, hvad han senere kaldte »Indledningsloven«. I indledningen til *Danmarks Heltedigtning* I og især i slutningen af samme bind, hvor Svend Grundtvigs synspunkter var opsummeret, havde tankerne om lovmæssighed taget fastere form. I *Kong Lindorm* var udtrykket »det overnaturliges naturlove« løbet ham i pennen³⁹. Og i *Tordenguden og hans dreng* fra 1905 dukkede, som før nævnt, den første af »lovene« op på tryk. Det blev imidlertid historikeren og filologen Gudmund Schütte, som havde taget del i seminarøvelserne, der først, i disputatsen *Oldsagn om Godtjod* (1907), formulerede lovene om »forvægt« og »bagvægt«. I en anmeldelse⁴⁰, der næsten alene samler sig om disse love, diskuterede Olrik deres anvendelsesmuligheder, som han fandt langt videre end Schütte syntes at ane; de skulle gælde »overalt i den folkelige sagndannelse, vist blot med undtagelse af en del lavtstående folkeslag«.

Omsider i 1908 kunne han fremlægge sine tanker til diskussion i et foredrag ved en kongres i Berlin⁴¹. De episke love, der her er tale om, er de kræfter der giver »sagnet« dets form og gør det forskelligt fra den blotte meddelelse af fakta: fortællingen begynder roligt, handlingen går lige fremad under stigende spænding til en kulmination, og afslutningen bringer roen til veje igen. Der er aldrig mere end to aktivt handlende på scenen ad gangen; fremstillingen er overskuelig og skematisk, og udtrykker sig i handling – ikke i beskrivelser. Den samler sig om én person, undertiden to, og handlingen udgør en sammenhængende enhed. Grupperingen af personer og optrin er bundet af lovene om forvægt og bagvægt, om modsætning og andre former for plastisk samspil.

Disse love, siger Olrik, må man kende for at kunne vurdere et sagn. Man kan f.eks. ikke give sig ud i en religionshistorisk drøftelse af dioskurerne uden at kende »tvillingloven«, der handler om den tjene-
nende stilling, ensartede par almindeligvis indtager i sagnet. Ved andre eksempler vises hvad han i særlig grad har for øje: en historisk kilde indeholder ofte ejendommeligheder som kun kan forstås når man erkender den indflydelse, de episke love har haft på dens form.

Teorien om de episke love er kun en del af en omfattende lærebygning, som Olrik havde påbegyndt i 1905. Han ville skabe et sidestykke

til Kr. Erslevs *Grundsætninger for historisk Kildekritik* (1892). Arbejdet blev ikke færdigt, men det ufuldendte manuskript – i hovedsagen udarbejdet 1906 – blev i 1921 udgivet af Hans Ellekilde under titlen *Nogle grundsætninger for sagnforskning*.

I dette værk har Olrik opsummeret de teoretiske og metodiske synspunkter og erfaringer, der ligger bag hans arbejde med folkedigtningen. Så at sige alle læresætningerne kan eksemplificeres ud fra hans egne værker, og adskillige bliver det også. Dette falder så meget lettere, som især mange af hans senere arbejder indeholder betragtninger over teori og metode.

Her kan blot værkets grundplan gives. Kap. I *Sagnet som folke-minde* indeholder en bestemmelse af begrebet sagn og dets underafdelinger, de forskellige arter af episk fremstilling; hertil en drøftelse af dets karakter som mundtlig overlevering. Kap. II *Den enkelte overlevering* opridser en kildekritisk metode i stil med Erslevs (og gennemset af denne), men med specielt henblik på sagnstoffet. Kap. III omhandler *De episke love*. Kap. IV *Sagnets liv* gør rede for de kræfter der påvirker en fortælling i tidens løb; det er dem, Moe kalder *episke grundlove*, og nogle af hans tanker er da også i Olriks sidste år indarbejdet i kapitlet. I kap. V *Sagnets grundform og udvikling* meddeles principperne i den historisk-geografiske forskningsmetode, væsentligt i overensstemmelse med Aarnes og Krohns senere fremstillinger⁴², men uden direkte forbindelse med disse; her skildres f.eks. baggrunden for Olriks arbejde med at restituere folkevisernes grundformer. Endelig behandles i kap. VI, som er en sen, skitse-mæssig tilføjelse, *De enkelte arter af folkeminder*. Bogen er således en sammenfatning af tidens vigtigste metodiske nydannelser – men til en helhed der er Olriks egen.

Det er karakteristisk for Olrik som for hans samtid i det hele taget, at han ganske overser den enkelte meddelers individualitet og kun betragter optegnelserne som produkter af traditionens almene love.

6° Organisationsarbejde

Det historiske ved folkemindestudiet stod Olriks hjerte nærmest. Studiet af den nyere folketradition interesserede ham, men ikke nok til at han kunne give den meget af sin tid. Imidlertid trængte det sig på i form af et praktisk krav, da Tang Kristensen var ved at blive gammel og ingen efterfølgere havde i indsamlingsarbejdet⁴³. Sam-

tidig følte Olrik behov for en bedre organisation i folkemindeforskningen, fordi hans egne interesser blev mere og mere vidtspændende. Følgen blev, at han i 1904 kastede sig ud i et organisationsarbejde, som blev bestemmende for fagets form langt ud over hans egen tid.

Sammen med filologen Marius Kristensen grundlagde han i 1904 tidsskriftet *Danske Studier*, som i resten af hans levetid var forum for en livlig folkloristisk diskussion, ofte med skarpe debatter. Næsten alle hans mindre arbejder fra efter 1904 udkom i dette tidsskrift.

Samme år lagde han sammen med Feilberg og overbibliotekaren ved Det kgl. Bibliotek H. O. Lange grunden til *Dansk Folkemindesamling*, der trådte i virksomhed det følgende år med ham selv som leder. Fra Det kgl. Bibliotek overtoges Grundtvigs samlinger, og efterhånden er næsten alle senere samlinger af folkeminder indgået her.

Også i 1904 stiftedes i København selskabet *Nordiske folkemindeforskere*⁴⁴. Det afløstes dog i 1907 af det internationale folkloristforbund *F. F.*, der ligeledes kom til verden i København, med Olrik og Krohn som de drivende kræfter. Samme år talte Olrik i Den filologiske Klub i Oslo for oprettelsen af en norsk folkemindesamling⁴⁵. Her skildrede han de nationale folkemindesamlingers opgave: »de skal rumme det støtte arbejde med at ordne og granske de nedskrevne folkeminder; de skal tillige have aaben port til al virksomheden paa de hjemlige tomter, og samtidig være støttepunkter for folkeslagenes videnskabelige samvirken.« På selve mødet testamenterede Moe sine samlinger til den norske stat, og året efter hans død, i 1914, kunne *Norsk Folkeminnesamling* træde i funktion. Ideen om et nationalt folkloristisk arkiv, som Olrik sandsynligvis har modtaget fra Finland, fik han således omplantet til Norge; i Sverige arbejdede han for noget tilsvarende, men her kom udviklingen til at gå andre veje.

Det følgende år, 1908, tog Olrik arven op efter »Dansk samfund til indsamling af folkeminder«, der var blevet opløst i 1889, gennem stiftelsen af foreningen *Danmarks Folkeminder*, hvis formand han blev⁴⁶. Gennem denne forening lykkedes det at puste nyt liv i indsamlingsarbejdet, og samme år påbegyndtes udsendelsen af en serie skrifter, hvis første nummer *Fra Dansk Folkemindesamling. Meddelelser og spørgsmål* væsentligt skyldes Olrik. Det var hensigten, at medlemmerne gennem indsamling skulle bidrage til folkemindesamlingens vækst, og til gengæld modtage skrifter baseret på dennes materiale. Planen holdt dog ikke i det lange løb, indsamlingsarbejdet stilnede af i Olriks sidste år, vel bl.a. fordi han ikke evnede at holde medlem-

merne til ilden. Med tiden blev foreningen, ligesom i øvrigt »F.F.«, til et rent udgiverselskab.

Olriks planer rakte videre. Han ivrede for oprettelsen af et nationalt folkemindearkiv og en indsamlingsforening i hvert land, og kronen på det hele skulle den internationale »F. F.« være. Her skulle forskere fra alle lande kunne udveksle oplysninger. Som eksempel på hvad han ville, gav Olrik en beskrivelse af Dansk Folkemindesamling, der blev udsendt som nr. 1 i serien *FF Communications*. Tilsvarende beskrivelser fra andre lande skulle have fulgt, men kom aldrig.

Umiddelbart efter foreningen »Danmarks Folkeminder«s oprettelse nedsatte den på forslag af Olrik et *Udvalg for Folkemaal*, som trådte i virksomhed i 1909. Det udvikledes med årene til et institut for dialektforskning tilknyttet Københavns Universitet. Samme vej gik et ministerielt *Udvalg for Stednavne*, som blev nedsat i 1910, ligeledes i høj grad på Olriks initiativ⁴⁷. Navneforskningen havde i øvrigt haft hans interesse i mange år; adskillige af hans afhandlinger indeholder navneanalyser, og i 1890'erne havde han sammen med Johs. Steenstrup og teologen Fr. Nielsen taget del i et ministerielt kommissionsarbejde, som var resulteret i betænkningen *Dansk Navneskik* (1899).

Hans sidste organisationsarbejde blev *Festskrift til H. F. Feilberg* (1911), der fremtræder som en fælles årgang af *Danske Studier*, *Svenska Landsmålen* og det norske *Maal og Minne* og på 800 sider bringer 54 nordiske forskeres hyldelse til forskningens 80-årige nestor.

Kort efter rantes Olrik imidlertid af to hårde slag, idet hans hustru, Sofie f. Hasselquist, døde i 1911, og Moltke Moe i 1913. Han trak sig tilbage fra det meste af sin udadvendte virksomhed og flyttede til et landsted nord for København, hvor han døde i begyndelsen af 1917.

Nekrologer og forskellige personlige erindringer tegner et entydigt billede af mennesket Axel Olrik. Han var den samme over for alle. Han beskrives som energisk og bestemt, brændende optaget af sit virke og ilter når han mødte modstand. Menneskelig varme og humor hører med i billedet, men også selvrådighed og utilbøjelighed til at lytte til andre, særligt i hans sidste år. En grundtvigsk kristendom, en begejstring for højskole og oplysning (han underviste selv i nogle år arbejdere på aftenskole), en udviklet sans for poesi og bildende kunst mødtes i den stærke nationalt-historiske følelse, som gennemtrængte hans videnskabelige og praktiske indsats. Som forelæser og taler skal

han have været lidet bevendt, men sproget i hans skriftlige arbejder er udsøgt, enkelt og klart. Han kunne skrive med indføling om den historiske baggrund for N. F. S. Grundtvigs digt om og Joachim Skovgaards maleri af Kristi nedstigning til dødsriget¹⁸, og han kunne med bidsk elegance affærdige lærde modstandere som Johs. Steenstrup, Ernst von der Recke og Hilding Celander.

Hans alsidighed, fremsynethed og kolossale arbejdsevne er nok de træk, der falder eftertiden stærkest i øjnene (nærværende fremstilling har således kun berørt ca. $\frac{1}{6}$ af titlerne i hans bibliografi!); for hans samtidige, og især udlændinge, var det mest fremtrædende snarere hans stærke patriotisme, som f.eks. udtrykt af englænderen T. F. Crane i citatet foran denne biografi. Tyskeren Andreas Heusler beskriver dette træk i Olriks karakter med venlig ironi i sin nekrolog¹⁹: »Nordboerne, die Nordländer, Skandinavien, waren für Olrik die auserwählte Volksfamilie ... Zuerst kamen die Nordboer und dann in grossem, grossem Abstand, unter sich nicht sonderlich distanziert, die übrigen, Tscheremissen, Deutsche pp. Bewundern muss man, wie der Verstand bei Olrik diesen Gefühlstrieb an der Kette hielt.«

Man har kaldt Olriks »tvedeling« af Saxo subjektiv, inspireret som den er af poetisk og psykologisk betonedede synspunkter²⁰. Selv var han af den opfattelse, at han havde fundet objektive kriterier f.eks. i de nordiske nationers forskellige åndspræg, som gav sig udslag i kilderne. På tilsvarende vis søgte han – under indflydelse af Moe, som han selv siger – efterhånden mere og mere bevidst efter udslag af poetiske og traditionshistoriske lovmæssigheder, således som han malende har skildret det i indledningen til *Danmarks helteedigtning* I: »Er disse ældste kilder få i tal, des væsenligere er gærne det, de indeholder; og forskeren spænder hver ævne for at granske det ud. Han lytter og banker som en håndværker, der skal prøve sit værk; tager sprogforskningen i brug ved hvert navn, historien og kulturen ved hvert livstræk; skelner det faste sagnstof fra det spæde og spirrende eller fra det ældede og frønnede, og lever sig ind i tidens mindesmærker, til han fatter hver halvkvæden tanke.«

En forsker af denne støbning når længere end de fleste på dunkle stier; men han løber des større risiko for at fare vild. Overfortolkning af kilderne er den bebrejdelse, nutiden snarest vil rette mod Olrik; og dog er han langt forsigtigere og metodisk pålideligere end de fleste af sine forgængere.

NOTER

- (1) I Axel Olrik: *Nogle grundsætninger for sagnforskning* (1921; Danmarks Folkeminder nr. 23) har udgiveren, Hans Ellekilde, givet en biografi af O. s. 1–31, en bibliografi s. 178–98 og en fortegnelse over litteratur om O. s. 198–99. Hertil kan nu føjes: Vilhelm Andersen i *Folk og Mennesker* 1919, 223–31; Wilh. Ranisch i den tyske udgave af O.s *Ragnarök* (1922) III–XIV; Ingeborg Olrik i *Danske Studier* 1924, 49–63; Holger Begtrup i *Axel Olriks Breve til Holger Begtrup* (1924), indledning og noter; H. Grüner Nielsen i *Dansk biografisk Haandleksikon* III (1926) 26–27 og i *Dansk biografisk Leksikon* 17 (1939) 396–403; Hans Ellekilde i *Thyras Vold* febr. 1942, 41–47; Inger M. Boborg i *Folkemindeforskningens historie i Mellem- og Nordeuropa* (1953; Danmarks Folkeminder nr. 60) 187–93. – (2) *Danske Studier* 1907, 188. – (3) Ved *sagn* (i dette ords videste betydning) forstås Olrik noget andet end nutidens folklorister, nemlig »en meddelelse, der fremstiller noget som en sket begivenhed, og som går fra mund til mund, uden at meddelerne kan kontrollere dens udspring eller dens tidligere hjemmelmænd« (*Nogle grundsætninger for sagnforskning*, 33). Med denne sprogbrug følger O. Svend Grundtvig, der f.eks. kan karakterisere en vises episke indhold som *sagn*. O.s »sagnforskning« omfatter således ikke blot, hvad der i nutidig tysk-skandinavisk sprogbrug kaldes *sagn*, men tillige fortællende viser og kvad, myter, eventyr m.v. – (4) *Axel Olriks Breve til Holger Begtrup*, 17. – (5) *Danske Studier* 1906, 178–79, i en afhandling om Riboldvisen, der formede sig som et metodisk opgør med Ernst von der Reckes *Nogle Folkeviseredaktioner* (1906), jfr. nedenfor. – (6) I sin tiltrædelsesforelæsnung *Suomalaisesta kansanrunoudentutkimuksen metodista* (Om den finske folkemindeforsknings metode), trykt i *Valvoja* (1909) 103–12 og på tysk i *Finnisch-ugrische Forschungen* 10 (1910) 33–43, citerer Kaarle Krohn Olrik for udtalelsen »Selv uden den finske forskning ville den [dvs. den geografisk-historiske metode] være blevet det vigtigste redskab i forskerens hånd.« – Tilsyneladende findes denne udtalelse ikke i Olriks skrifter. Den kan også meget vel bero på mundtlig meddelelse, da Olrik og Krohn netop i de år havde nært samarbejde. – I et forsvar for metoden mod Fr. von der Leyen (trykt i *Nogle grundsætninger for sagnforskning*, 142) og flere andre steder, hvor han diskuterer den (*Danmarks heltedigtning* I, 342; *Nordens Trylleviser*, 83; *Riboldvisen*, 178–79), gør Olrik det klart at han har lært den hos Grundtvig. – (7) Om samfundets historie se Hans Ellekilde: *Foreningen Danmarks Folkeminder igennem 25 Aar* (1933; Danmarks Folkeminder nr. 40) 5–8. – (8) Et eventyr, som Tang Kristensen og Olrik optegnede samtidigt, er trykt i *Folkeminder* 14 (1969) 1–8; de to tekster er dér opstillet synoptisk. – (9) *Danske Studier* 1915, 3. – (10) Begge afhandlinger findes i *Dansk Folkemindesamling* (1917/18) 1–2. – (11) Vigtigst er *Danske oldkvad i Saks historie gengivne af A. Olrik* (1898); de her udgivne rekonstruktioner er samtidig en væsentlig del af grundlaget for *Danmarks heltedigtning*. – (12) *Sproglige og historiske afhandlinger viede Sophus Bugges minde* (1908) 268–77. – (13) *Danmarks heltedigtning*. En oldtidsstudie. Første del: Rolf Krake og den ældre Skjoldungrække (1903). – (14) Svend Grundtvig: *Udsigt over den nordiske oldtids heroiske digning* (1867). – (15) *Dania* 8 (1901) 139–73. – (16) H. F. Feilberg: »Hvorledes opstår sagn i

vore dage?» *Dania* 2 (1892–94) 81–125, især 120–21. – (17) *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1902, 157–291. – (18) *Danske Studier* 1905, 39–57. – (19) *Danske Studier* 1908, 193–207, og 1909, 69–84 (2. del også udgivet selvstændigt som Danmarks Folkeminder nr. 3). – (20) Resumeret af Ellekilde i *Nogle grundsætninger for sagnforskning* s. 21.

(21) *Nordisches Geistesleben in heidnischer und frühchristlicher Zeit* (Heidelberg 1908), *Viking Civilization* (New York 1930). – (22) *Dansk biografisk Leksikon* 17, 396–403. – (23) *Opuscula philologica*, philologiske Arbejder udg. af det philologisk-historiske Samfund (1886 – udkommet 1887) 74–84, 265–66. – (24) »Folkeviser fra Sønderjylland«, *Sønderjydske Aarbøger* 1889, 58–84, og »Om Sønderjyllands folkeviser« sst. 246–96. – (25) Se især s. 14 og 179, samt Hellig-Olav-visen 44ff (denne var allerede af Grundtvig bestemt som norsk). – (26) *Danske Studier* 1906, 178–80. – (27) *Sst.* 1907, 167–72. En mere omfattende kritik af Olriks teorier gav von der Recke siden i *Danmarks Fornviser* (1927–29). – (28) *Nordens Trylleviser* 115–27. – (29) *Naturen og Mennesket* 1894, 24–39; V. Holsts indsigelse og Olriks svar sst. 1895, 187–204. – (30) *Danske Studier* 1904, 1–34, 224.

(31) Dette er i øvrigt netop grundtanken i Albert Wesselskis store *Versuch einer Theorie des Märchens* (1931). – (32) *Danske Studier* 1907, 221–26. – (33) *DFS* 1917/133. – (34) Aarne har givet en vurdering af Grundtvigs katalog i *FFC* 64, s. 10. – (35) Teksten har 1905. Dette har Ellekilde i *Nogle grundsætninger for sagnforskning*, s. 148, rettet til 1906. – (36) *Edda* 1914, 234–35. – (37) *Danske Studier* 1915, 35–37. – (38) Se f.eks. bd. II s. 107, 115. – (39) Det er et citat fra Svend Grundtvigs indledning til *Danmarks gamle Folkeviser* II (1854–56) s. VI; jfr. *Danske Studier* 1971, s. 105. – (40) *Danske Studier* 1907, 193–201.

(41) I udvidet form trykt som »Epische gesetze der volksdichtung«, *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 51 (1909) 1–12, oversat til engelsk i Alan Dundes (red.): *The Study of Folklore* (1965) 129–41. Dansk bearbejdelse i *Danske Studier* 1908, 69–89, og resumé i *Nordisk tidsskrift* 1908, 547–54. En tidligere, mere ufærdig form af tesen om de episke love findes i *Nogle grundsætninger for sagnforskning* kap. III (s. 66–82). – (42) A. Aarne: *Leitfaden der vergleichenden Märchenforschung* (*FFC* 13, 1913), og K. Krohn: *Die folkloristische Arbeitsmethode* (Oslo 1926). – (43) Se Iørn Piø: *Folkeminder og traditionsforskning* (1966) 16–17. – (44) Se *Danske Studier* 1906, 223–24. – (45) Hans opfordring blev trykt i *Samtiden* 1907, 476–81. – (46) Se Hans Ellekilde: *Foreningen Danmarks Folkeminder igennem 25 Aar* (1933; Danmarks Folkeminder nr. 40) 5–30. – (47) Se Gunnar Knudsen: *Stednavneudvalget gennem 25 Aar* (1935) 9–12. – (48) *Illustreret Tidende* 8.7.1894. – (49) *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* 136 (1917) 11. – (50) Inger M. Boberg: *Folkemindeforskningens historie i Mellem- og Nordeuropa* (1953; Danmarks Folkeminder nr. 60) 189.

Bengt Holbeks afhandling om Axel Olrik er også publiceret på engelsk i *Biographica* (Festskrift til Jouko Hautala) = *Arv* 1969/70 Uppsala 1971.

(Red.)